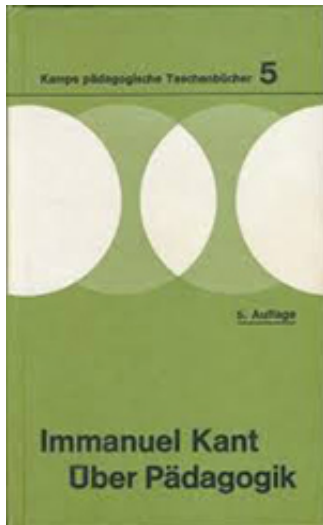

Immanuel Kant - Über Pädagogik

Het zijn eigenlijk een aantal notities of voorbereidingen voor lessen over opvoeding en onderwijs. [Kant](#) zou het boek van Prof. Bock als uitgangspunt hebben genomen '[Lehrbuch der Erziehungskunst](#)' (1780) maar dat is niet duidelijk terug te vinden in Kant zijn tekst. En het is ook geen noodzakelijke achtergrond om de tekst van Kant te begrijpen, aldus de (hier gecorrigeerde) Engelse inleiding. Kant is eerder gericht op algemene gedachten over opvoeding en onderwijs. Geen definitieve uitwerking overigens, maar vooral een reeks reflecties en suggesties, die zonder veel verdere achtergrondkennis te begrijpen zijn.

Aan het einde van zijn leven, in 1803, werd dit boekje gepubliceerd. [Kant](#) was zelf al niet meer in staat tot publiceren dus het werd overgedragen aan zijn vriend en pupil [Theodor Rink](#). Zowel [in het Engels](#) als [in het Duits](#) is de tekst online beschikbaar, zie hier een treffende inleiding uit de Engelse inleiding:

... the legacy transmitted through his pupil to posterity consists simply of a number of independent reflections, of criticisms not relating to Bock, of series of apophthegms, suggestive points, aperçus, with here and there digression and repetition. Above all we feel that, according to his usual method, the master is addressing the average youth among his listeners. The toughest things of the Critiques are not drawn upon, nor is there any terminological paraphernalia to deter the listener. The Kantian ethic is there, right enough, but the teacher is feeling out after a theory of education. He is deeply interested in his theme, but his attitude towards it is inductive and experimental.

De tekst kent net als bij [Rousseau](#) een focus op het opvoeden van jongens. De opvoeding en het onderwijs stopt als de jongen vader wordt, dus als hij zelf kinderen krijgt of kan krijgen, Kant noemt een leeftijd van zo rond de 16 jaar. De opvoeding is zowel fysiek als moreel, dus het gaat om

cultivatie en moralisatie. En daarvoor zijn naast verzorging en fysieke omstandigheden (liefdevolle zorg en aandacht, warmte, voeding) de volgende zaken nodig:

- cultivering, wat bestaat uit
 - 'fysiek': discipline of tucht ('Zucht') (voornamelijk om dierlijke instincten en de zucht naar vrijheid te onderdrukken), een negatieve opvatting dus in tegenstelling tot de positieve 'instructie', wat van man tot man wordt gedaan, van generatie op generatie en in principe steeds beter tot de 'perfectie van de mensheid' (de werkelijke cultivatie) inclusief het toepassen van de instructie in het echte leven zodat het niet bij enkel instructie blijft en wat bij leerlingen uiteindelijk leidt tot 'kunnen' wat niet het behalen van een specifiek doel is maar een kunnen meer algemeen en voor omstandigheden die zich kunnen voordoen, naast een 'Klugheit' waarmee de leerling zich in de gemeenschap weet opgenomen en geliefd en invloed krijgt. Als een soort verfijning of civilisering.
 - morele training, waardoor de juiste doelen kunnen worden bepaald wat doelen zijn die door iedereen worden onderschreven, die allemans doelen zouden kunnen zijn. Juist dit punt wordt teveel vergeten schreef Kant toentertijd. Dit gaat niet over discipline maar over 'maximes' eerst van de jeugd, later van de mensheid in het algemeen. Deze maximes komen voort uit het menselijk bestaan. Dit is een actief gebeuren, in tegenstelling tot het meer passieve fysieke onderwijs.
 - ontwikkeling van bepaalde specifieke vermogens, herinneren, smaak, verbeelding, aandacht. De superieure vermogens zijn begrip, oordeel en rede. Voor begrip moet je doen. Voor rede gebruik je de [Socratische](#) methode.
 - praktische vaardigheden, discretie, moraliteit. Deze vaardigheden moeten werkelijk zijn, niet oppervlakkig. Discretie gaat over andere mensen mee te krijgen. Moraliteit gaat over het karakter: [Sustine et abstine](#) en [festina lente](#) zijn het devies. Het karakter is het ultieme doel van onderwijs. Het gaat over de gerichtheid en volharding waarmee men aan de slag gaat.

En dit zijn meteen ook de vier fasen waar de opvoeding grofweg doorheen moet verlopen. Het [zou kunnen worden samengevat](#) als disciplineren, cultivering, civilisering en moralisering.

Uiteindelijk is dit allemaal gericht op vrijheid: eerst niet anderen in de weg zitten of problemen veroorzaken (discipline), dan zelf in zaken kunnen voorzien, dan zelf keuzes te maken hieromtrent en er een oordeel over te laten vellen. Het is uiteindelijk dus heel praktisch: gericht op hoe te leven als vrij mens. Het moet echter tevens het perspectief openen naar een 'gelukkiger menselijk ras in de toekomst'. Onderwijs is dan ook een *kunst* die over de generaties heen wordt geperfectioneerd. Een kunst: dus niet een mechanische opvatting van onderwijs of het uitvoeren van een plan: het vergt oordelen en oefening. Langzaam, want elke generatie moet er weer iets aan toevoegen, zich een stuk daarvan eigen maken en verder doorgeven met weer een nieuw stuk inzicht. Elk kind moet in principe zijn ouders of leraren weer overtreffen. Onderwijs moet de leerlingen naar een verbeterde conditie van de mens in de toekomst leiden. Het is niet voldoende ze zich staande te

laten houden in de hedendaagse [wereld](#). Er moet veel meer gebeuren. En misschien is dat alles ook wel het meest hoge doel wat we überhaupt kunnen nastreven als mens, onze plicht.

Sich selbst besser machen, sich selbst kultivieren, und wenn er böse ist, Moralität bei sich hervorbringen, das soll der Mensch. Wenn man das aber reiflich überdenkt, so findet man, daß dieses sehr schwer sei. Daher ist die Erziehung das größte Problem und das schwerste, was dem Menschen kann aufgegeben werden. Denn Einsicht hängt von der Erziehung und Erziehung hängt wieder von der Einsicht ab. Daher kann die Erziehung auch nur nach und nach einen Schritt vorwärts tun, und nur dadurch, daß eine Generation ihre Erfahrungen und Kenntnisse der folgenden überliefert, diese wieder etwas hinzutut und es so der folgenden übergibt, kann ein richtiger Begriff von der Erziehungsart entspringen.

De theorie over onderwijs is daarmee, bij elke generatie weer, nog niet compleet, zo constateert Kant. Het is dan ook het meest complexe probleem dat er bestaat. Gelukkig is dat niet erg. Als de idee helder is (zie hierboven!), dan hoeft dat nog niet meteen perfect uitgewerkt. Dat komt dan wel. Het idee is een perfectie die nog niet ervaren is. Het betekent wel dat er meer experimentele scholen moeten worden opgericht voordat we 'normale' scholen kunnen oprichten. We moeten experimenteren omdat we niet gewoon op basis van gezond verstand kunnen werken. Een voorbeeld is de [progressieve school van Basedow](#) (ondanks ook zijn kritiek daarop). Ook omdat we beseffen dat het onderwijs nog niet voldoende de benodigde aspecten belicht. Een onderwijsinstituut kan daarbij pas echt ontstaan als die richting wordt geboden en dat kan eigenlijk enkel in prive instituten, niet in publieke scholen. De publieke instituten moeten proberen het onderwijs thuis te versterken omdat het uiteindelijk leidt tot beter prive-onderwijs, door een tutor thuis, die ook verstand moet hebben over juiste voeding (beginnend met moedermelk) maar ook omtrent dingen als inzwachtelen en wiegen, kinderen leren te lopen en vallen. Inhoudelijk betekent dat een algemeen curriculum waar de schoolmeesters voor zijn, naast de toepassing in het alledaagse leven (wijsheid, discretie) wat gebeurt door prive tutores, en de training van een moreel karakter. Ondanks deze oproep tot privé onderwijs is publiek onderwijs uiteindelijk wel degelijk nodig, juist omdat dit nodig is om daar in privé onderwijs op voort te kunnen bouwen.

Of misschien moeten we zeggen: daar de vruchten van te plukken. Kant gebruikt namelijk de vergelijking met een zaadje dat groeit en bloeit. Een variant op de klassieke 'groeit' metafoer,

waarbij voor Kant de veelzijdigheid van de mens voorop staat en waarmee hij een kritiek op eenvormig onderwijs uit:

Bei der jetzigen Erziehung erreicht der Mensch nicht ganz den Zweck seines Daseins. Denn wie verschieden leben die Menschen! Eine Gleichförmigkeit unter ihnen kann nur stattfinden, wenn sie nach einerlei Grundsätzen handeln, und diese Grundsätze müßten ihnen zur andern Natur werden. Wir können an dem Plane einer zweckmäßigen Erziehung arbeiten und eine Anweisung zu ihr der Nachkommenschaft überliefern, die sie nach und nach realisieren kann. Man sieht z. B. an den Aurikeln, daß, wenn man sie aus der Wurzel zieht, man sie alle nur von einer und derselben Farbe bekommt; wenn man dagegen aber ihren Samen aussäet: so bekommt man sie von ganz andern und den verschiedensten Farben. Die Natur hat also doch die Keime in sie gelegt, und es kämmt nur auf das gehörige Säen und Verpflanzen an, um diese in ihnen zu entwickeln. So auch bei dem Menschen!

Later ook spreekt hij van een boom. Een boom die in het gras groeit zal alle kanten uit zich ontwikkelen, ene boom tussen andere bomen groeit veel meer omhoog. Je moet ze tussen elkaar zetten om het meeste uit ze te halen. De school moet door de grootste experts worden geleid. Er is natuurlijk ook geld nodig en de juiste omstandigheden, maar het grootste belang is dat er een juiste invloed is van de mensen die op de school aanwezig zijn. Kant gelooft sterk in methoden: een man zonder methoden is onbetrouwbaar en moeilijk te begrijpen. Kant gelooft ook in gehoorzaamheid, het liefst vrijwillig (vanuit vertrouwen) maar ook zeker absoluut (afgedwongen). Daarnaast heeft hij het over zaken als het juiste dieet en harde bedden en bijvoorbeeld juiste slaaptijden. En ook al vroeg beginnen met het kind aan het werk te zetten, gericht op wat Kant 'scholastische cultuur' noemt. Maar hoe dan ook zonder dat het slaafs wordt of dat het kind dus wordt beperkt of dat het juist wordt verwent. Continu met het kind spelen en er zorg voor dragen, dat is het devies. Kant benoemt daarvoor talloze zinvolle spelletjes. Dit spel is voor de 'vrije cultuur' die naast 'scholastische cultuur' nodig is. Daarvoor moet je zeker geen verhalen lezen. Dat is enkel maar plezier voor het moment zelf. Het moet gaan om spellen die het kind in staat stellen later dezelfde technieken of aanpak in het leven in te zetten (en Kant ziet dit met verhalen niet gebeuren).

De ideeën van Kant sluiten goed aan bij wat Rousseau schreef: het kind als kind laten opgroeien, niet als verondersteld burger. Het kind moet eerder opgroeien tot 'wereldburger'. Zo min mogelijk artificiële hulpmiddelen zouden daarvoor gebruikt moeten worden. Het kind moet zoveel mogelijk op zijn eigen benen leren staan. Veel herhaling is nodig om de ledematen goed te leren gebruiken en een kind vertrouwd te maken met zichzelf en de soms harde wereld om hem heen. Waarbij het kind begrenst moet worden, het is geen vrije ontwikkeling. Maar op alle manieren moet vermeden worden om het kind een schuldgevoel of schaamte te geven. Niet de wil van het kind proberen te breken, maar deze buigen in de juiste richting. En sterk aansluiten bij datgene waar het kind aan toe is op een specifiek moment in zijn ontwikkeling. Kant zou met name ook op dat punt zeer onder de indruk zijn geweest van 'Émile' dat uitkwam in 1762. En hij was niet de enige, zoals de Engelse introductie beschrijft:

The Philanthropist schools were founded in Germany in and after 1774, Kant taking a lively interest in the parent Philanthropin at Dessau. Bahrdt, Basedow, Campe, were avowed Rousseauists. Pestalozzi was preparing his aphorisms. Oberlin, Herder, Lessing, were in their prime; Olivier yet a youth. Herbart was in the nursery; Fichte and Froebel in the cradle.

Toch heeft Kant nog wat sterker een oproep tot plicht en ook straf. Plichten zowel naar jezelf (om als waardig mens te leven) maar ook naar anderen (om hun rechten te respecteren). Straffen werkt hij uit in positieve en negatieve straffen, natuurlijke en artificiele straffen. Je moet nooit straffen in boosheid, maar met een kalm gemoed en met oog op de verbetering van het kind. Kinderen kunnen misschien plichten nog niet echt begrijpen, maar de jeugd (pubertijd) wel. In de loop van het opgroeien komt de plicht dus steeds meer op de voorgrond te staan. Het heeft te maken met het vormen van karakter wat 'gegrond moet zijn in waarheid'. De standaard moet niet de ander zijn, maar een algemeen geldende perfectie die met de rede kan worden gevonden.

Het resulteert dan ook in classificaties van deugden, als ook hunkeringen waar we niet aan toe moeten geven. Het klinkt al gauw vrij principiële en dat is volgens Kant ook juist nodig. Een zekere indoctrinatie is hem wel gelegen, ook bijvoorbeeld omtrent religie die voortvloeit uit moraliteit en goede zaken moet oproepen, hoewel uiteindelijk omtrent de wetten die elke mens in zich heeft. Het moet een kinderachtige angst voor de dood doen verdwijnen. En hoewel elk mens voor Kant in principe gelijk is (en dat voor kinderen ook moet zijn), weet hij met enige kronkelige stellingnames omtrent slavernij (een slaaf is enkel slaaf van zijn meester), vrijgevigheid (enkel toegestaan als we zelf vrij van verplichtingen zijn) en lust (dat in al zijn vreselijkheid voor het kind moet worden geplaatst) in het boekje hopelijk bij iedereen die het leest toch op zijn minst ook wat vraagtekens op te roepen?